

ZÁBOŘÍ NAD LABEM, KOSTEL SV. PROKOPA

(HLAVNÍ POZNATKY Z PRVNÍ ETAPY PRŮZKUMŮ KOSTELA)

JAN SOMMER

V této stati jsem se pokusil shrnout několik dílčích poznatků z průzkumných prací realizovaných v souvislosti s restaurováním proslulého románského portálu kostela. Podnětem ke zveřejnění je přesvědčení o mimořádném významu památky, ze kterého dle mého názoru plyne potřeba zpřístupnit výsledky co nejdříve, aby mohly sloužit širšímu okruhu zájemců jako možný podklad probíhajících diskusí.

V letech 2003–2005 proběhlo restaurování portálu. Restaurátor Jan Bradna, pověřený vedením opravy, očistil povrch kamenných prvků od některých škodlivých pozdějších nánosů, odstranil některé možné příčiny dalších ohrožení (zejména zajistil statickou sanaci) a koordinoval průzkumné činnosti. Vzhledem k tomu, že konstrukce stavby v okolí portálu vykazovala znaky statických poruch, byl k průzkumům a koncipování potřebných zásahů přizván statik Ing. Jindřich Rineš. Archeologický dohled při statickém zajišťování základu v místech portálu zajistil dr. Martin Ježek a další archeologické sondáže obstaral Mgr. Filip Velímský. Petrografické průzkumy realizoval dr. Zdeněk Štaffen. Památkový dohled obstarával Ing. arch. Karel Kibic ml., pod dohledem Ing. Jana Žizky. Jan Sommer usiloval o maximálně podrobné zaznamenání situací, které byly případně v průběhu restaurace odhalovány.¹⁾

Předsíní tvoří spolu s kostelem zcela ojedinělý stavební konglomerát. V souvislosti s jedinečnou stavební formou kostela a s evropsky významnou architektonickou a sochařskou kvalitou portálu předsíně bylo od poloviny 19. století publikováno velmi mnoho názorů na důvody, které vedly ke vzniku tak pozoruhodného komplexu, jakož i na původ tvůrců, kteří k nám zřejmě přenesli své zkušenosti z nějakých vzdálených končin Evropy.

Pokud jde o charakteristiku stavební podoby kaple, rozbor výtvarných souvislostí, datování atd., chtěl bych zájemce o bližší pochopení odkázat na poslední komplexní publikaci, v níž jsou uvedeny i starší práce.²⁾

1) Za cenné připomínky děkuji četným dalším konzultantům, zejména doc. Ing. arch. Miladě Radové-Štikové, a Ing. arch. Mileně Hauserové.

Obr. 1: Zábore nad Labem, kostel sv. Prokopa, pohled od východu: vpravo loď s patrem, dodatečně sníženým. Sakristie s oratoří v patře na místě apsidy postavena 1850–1851 (v té době však již z apsidy stály jen drobné úseky zdiva po stranách někdejšího vítězného oblouku) – ve zdivu sakristie jsou zjišťovány kvádry s vypouklými či prohmtnutými plochami, pocházející zjevně z líc pláště zdiva apsidy. Vlevo přiléhá dodatečně připojená románská předsíní, původně na východní straně otevřená trojdielnou arkádou. Tato subtilní architektura byla později částečně destruována – zejména se zřítlo nebo bylo sneseno jihovýchodní volné nároží. Následně byla zvýšena v souvislosti s vložením klenutého dvoulodí, k čemuž mohlo dojít snad v 16. století nebo kolem poloviny 17. století. Souvislost vnějších lichých arkád s předsíní nasvědčuje tomu, že vznikly ještě před zvýšením obvodového zdiva předsíně – jinak by totiž nebylo jasné, proč nadezdívka přesně lícuje se spodním starším zdivem. Chronologii úprav předsíně ještě bude třeba věnovat pozornost (všechny snímky autor).

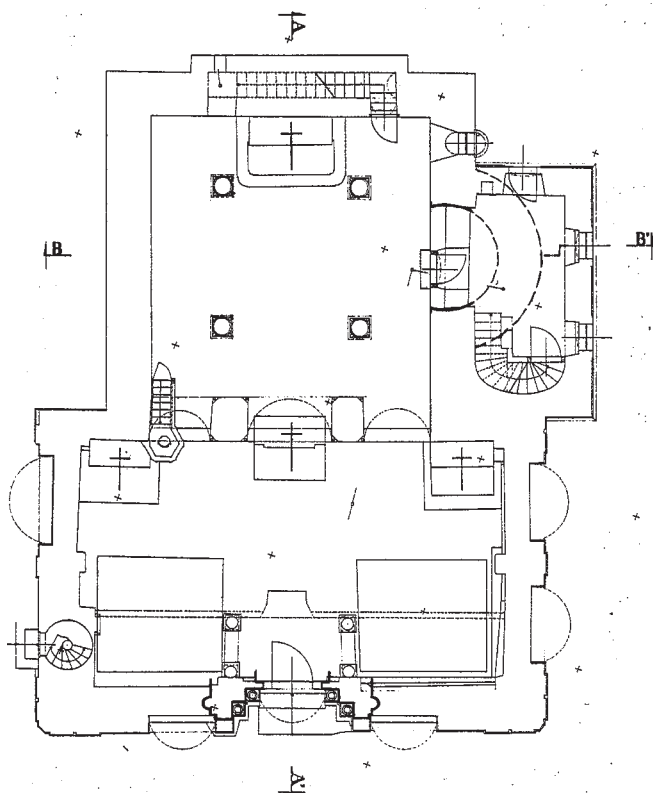
Podle dosavadních vědomostí je zábořský kostel zatím jediným známým příkladem patrové románské centrální chrámové stavby s ochozovým uspořádáním na našem území, pomineme-li nepochybně pozdější kapli v Chebu, postavenou pro potřeby císaře Friedricha II. na falci, patřící tehdy pod německou říši. Někdy se předpokládá, že srovnatelné patrové řešení měl také kostel v Řeporyjích, opatřený apsidami na všech čtyřech stranách.³⁾

Je zřejmé, že stavebník kostela v Zábore disponoval širokým kulturním rozhledem. Stavitelem byl zřejmě někdo se zkušenostmi v zahraničí. Je však třeba říci, že vlastní kostel si – na rozdíl od předsíně – neuchoval prakticky žádné slohově výraznější prvky, které by umožňovaly podložené slohové srovnávání.⁴⁾ Staveništěm kostela se stal izolovaný níz-

2) K. Benešová, Zábore a Olomouc: vandrující umělci, skicáře, kopie, vzorníky a úloha uvědomělých stavebníků, in: Pro Arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila, Ústav dějin umění AV ČR, Praha Artefactum 2002, s. 51–65.

3) A. Merhautová, Rané středověká architektura v Čechách. Praha Academia 1971, s. 305.

4) K. Benešová, o. c. v pozn. 2, uvažovala o možnosti, že apside byla ukončena obloučkovým vlysem. Ve zdivu sakristie dosud byly zajištěny kvádry z vnějšího i vnitřního líce apsidy, avšak zatím žádný relikt obloučkového vlysu.

Obr. 2: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa, půdorys kostela. Korektní půdorys apsidy. Podkovovitý tvar bez jakéhokoli ústupku a římsy v patě záklenku. Sakristie byla na místě apsidy postavena až v polovině 19. století. Zdivo předsíně bylo zevně dodatečně zesíleno polopilířů s lichými arkádami. Uvnitř předsíně jsou ke stěnám připojeny drobnější polopilíře, které nesly dvoulodní klenbu interiéru, vzniklou i zaniklou v neznámé době. Zatím není známo, kdy byly probourány velké arkády do staré lodi. Na tomto místě nepochybně byl umístěn – nejspíše v ose stěny – původní vstupní portál (část autorů uvažuje o možnosti, že zde byl původně umístěn portál předsíně). Východní dvojice sloupů v románské lodi pochází až ze statických úprav roku 1933 (hlavice zůstaly původní). Západní pár je zřejmě renesanční (románská renesance). Kruhá v bývalé předsíni je z roku 1835 (včetně šnekového schodiště, zčásti vezděného do níky barokního okna předsíně).

ky pahrбек⁵⁾ poblíž okraje zcela ploché nivy Labe při vtoku Doubravky, ovšem nedaleko úpatí výběžku Železných hor.⁶⁾

Kostel se zachoval v podobě více či méně poznamenané pozdějšími opravami a přestavbami. Některé zásahy jsou celkem dobře odlišitelné, o jiných bude ještě třeba shromažďovat další poznatky jak analýzou památky, tak archivním průzkumem. Tyto změny limitují naše poznání, a to způsobem, který často předem nemůžeme ani klasifikovat.

Zatím spíše jen teoreticky lze uvažovat o gotických a renesančních úpravách. Obecně se má za to, že ze 16. století – jakožto projev tzv. románské renesance – pocházejí oba západní sloupky v přízemí lodi kostela, jakož i všechny konzoly s rustikálními atlanty na stěnách lodi. Ovšem od 17. století proběhlo několik podstatnějších zásahů zejména v předsíni. Na vnitřních lících jsou jasně znatelné půlkruhové čelní oblouky kleneb a stopy několika úrovní stropu; genezi těchto korekcí zatím není možné stanovit. V 19. a 20. sto-

5) Zatím lze zřejmě považovat za otevřenou možnost, že jde o umělou vyvýšeninu – motte.

6) Otázka vztahu k osídlení v okolních tradičních kulturních územích zůstává otevřená (Malín, Čáslav), stejně jako možná souvislost s dálkovými cestami (zejména z Prahy do východních Čech a přes Litomyšl do Olomouce).

letí proběhla řada oprav, které kromě zvýšení trvanlivosti objektu posílily naši nynější nejistotu při hodnocení četných detailů.⁷⁾ Vyvolanými změnami jsou podstatně limitovány naše možnosti poznání podoby stavby v prvních dobách její existence.

PORTÁL PŘEDSÍNĚ

Portál představuje mezi zachovanými románskými památkami tohoto druhu u nás asi nejsložitější výtvarnou kompozici. Ústupkové stojky ostění jsou ve dvou koutech doplněny zdobenými sloupky. Třetí pár sloupků byl představen před přední plochu vnějšího ústupku, mírně vystupujícího před líc okolního zdiva. Architektura portálu tak tvořila nápadný rizalit, jehož monumentální vyznění ovšem bylo zastřeno pozdějšími úpravami. Tyto zásahy byly zřejmě zčásti vynuceny i statickými poruchami konstrukce portálu. Zejména předstupující část musela značně trpět také povětrnostními vlivy. To byl asi hlavní důvod odstranění předních sloupků. Jim zřejmě odpovídaly kvádrové sokly, obdobné jako u zachovaných sloupků, osazené na rozměrných neopracovaných plochých kamenech. Tyto kameny byly položeny na korunu soklového zdiva, před jehož líc byly výrazně vykonzolovány. Při stavbě základu se zřejmě nepočítalo s tím, že by nějaká část nadzemního zdiva přesahovala před jeho obrys. Tomu odpovídala situace pod východní stranou portálu, kde má základové zdivo rovný líc, bez přízdívky pro rizalit portálu. Plochý kámen zde byl dodatečně podezděn cihelným pilířkem (při aktuální opravě ze statických důvodů přezděným). Pod plochým kamenem na západní straně portálu bylo při statickém průzkumu zjištěno nepravdivé lomové zdivo, o němž nebylo možné určit, je-li současné s výstavbou portálu, nebo jestli se jedná o pozdější zásah, který mohl být vyvolán poklesnutím plochého kamene pod soklem sloupku rizalitu.

Sloupky v ústupcích portálu, spočívající na atických patkách s drápky, jsou nahoře ukončeny hlavicemi. Zachovaly se tři sloupky. Sloupek, který je nyní osazen v předním koutu ústupku na východní straně, je odlitek (z kufštajnu?), zhotovený podle protilehlého sloupku v západní stojce. Dříky sloupků (s entazí) jsou reliéfně zdobené. Sloupek v předním koutu na západní straně je ovinut spleťnými stvolky, mezi něž jsou vkládány palmety. Zadní sloupky jsou odlehčeny mělkými výžlabky, tvořícími šroubovici, jejíž směr se v polovině výšky obrací. V tomto místě jsou do výžlabků vsazeny drobné akantové lístky a shluky bobulí, nejspíše symbolizující vinné hrozny.

Sloupek v předním koutu na levé straně ostění je zakončen hlavicí, jejíž forma je blízká klasické korintské hlavicí. Nad prstencem, který byl součástí hlavice, bylo do dvou výškových úrovní seřazeno vždy osm akantových lístků, mezi nimiž vyrůstaly dlouhé rozvětvené stvolky, zakončené volutami na nárožích a menšími také u středů boků hlavice. Hlavice nemá krycí desku a nese přímo římsu.

Hlavice zadních sloupků mají nezvyklou formu. Kalich je zcela zakryt akantovými lupeny, řazenými do dvou pater. Lupeny jsou zcela neobvykle šikmo natočeny a všechny obráceny stejným směrem. Listy tak vyvolávají intenzivní do-

7) Např. úpravy horního patra věže dodnes vyvolávají nejistotu ohledně jeho původnosti. Proto někteří autoři popírají románský původ horního patra věže.

jem vychýlení nějakým vnějším vlivem, nejspíše větrem, zřejmě ovšem s nějakou složitější symbolikou.⁸⁾ V koutech u hran ústupků z šikmých akantů vystupují drobné lístky, podpírající konzolovité výstupky hlavic, nesoucí přesah římsy, která totiž nad zadními sloupky nemá zalomení na půdorysu tupého úhlu, nýbrž tupouhlé. Také tento motiv je značně výjimečný, takže by mohl poskytnout vodítko k upřesnění původu stavitele. Jak plyne z předchozího, také zadním hlavicím chybějí krycí desky.

Římsa se zalamuje nad sloupky a bez přerušení probíhá i přes hrany ústupků. Obíhala také nad vnějšími předstupujícími sloupky a na vnější straně rizalitu doběhla až k lici průčelí předsíně (v této úrovni ovšem redukovanému na hranu arkádového otvoru). Na vnitřní straně římsa probíhá až do paty záklenku vnitřní archivoly. Římsa je v celé délce členěna vztyčenými akanty ve dvou řadách nad sebou.

Místo strohé (až na výzdobu sloupků) konstrukce stopek portálu jsou archivoly záklenku portálu pročleněny hustým sledem jemných pásů, střídavě zaoblených a mělce vyžlabených. Obloučky jsou nad sloupky a nad hranami ústupků (zde jsou nad římsou podepřeny drobnými jehlancovitými útvary, tvořícími přechod mezi ústupkem a zaoblením.⁹⁾ Mezi nimi probíhají výžlabky. Jednotlivé pásy jsou bohatě zdobené pásy pletenců s palmetami, radiálně kladenými akantovými lístky, tangenciálně k vrcholu směřujícími dlouhými akantovými listy. Výrazným prvkem jsou tři pásy s figurální a zoomorfní výzdobou. Vnitřní archivolta, složená je ze tří velmi štíhlých dílů, nese reliéfy postav, snad světeckých či starozákonních.

Přední pásy jsou dnes dole nepravidelně zakončeny v hmotě cihlových polopilířů, které nahradily první dvojici sloupků. Není jasné, jak byl portálový rizalit nahoře původně zakončen. V zásadě lze počítat se třemi možnostmi: buďto se jednalo o vodorovné zakončení s pultovou stříškou, nebo o trojúhelníkovitý vimperk, či o zaoblenou plochu, sledující obrys archivoly.¹⁰⁾

VZTAH OPUKOVÉHO OSTĚNÍ PORTÁLU K OKOLNÍMU ZDIVU Z PÍSKOVCOVÝCH KVÁDRŮ

K základním otázkám, které je třeba řešit při analýze kostela v Záborku, patří nejasná souvislost portálu s okolním zdívem. Tradičně se uvažovalo o možnosti, že portál byl buďto přenesen z původního průčelí kostela, kde měl místo před přístavbou předsíně, nebo že pochází z jiné významné stavby v okolí. Asi nejčastěji se předpokládalo, že jej mohli vypracovat burgundsky školení mistři, pravděpodobně pracující po roce 1143 v cisterckém klášteře v Sedlci. Vzhledem k paralelám s bohatým formálním aparátem oken kapitulního domu v Olomouci se v poslední době většina badatelů kloní k představě, že obě skupiny pracovníků spolu nějak souvisely či komunikovaly.¹¹⁾ Neorganické vztahy portálu ke

Obr. 3: Zábork nad Labem, kostel sv. Prokopa. Hlavice z levé strany ostění portálu. Nad dvěma řadami akantů (spodní řada je téměř zcela zničená – jen vpravo je patrný úsek jen hrubě opracovaného listu, obráceného do koutu ústupku ostění) jsou stonky stočené do volut. Levá voluta byla později odlomena a domodelována z tmelu, přičemž došlo k mírnému zalomení křivky.

zdivu nakonec vedly až k úvahám o původu portálu na zcela jiném místě a jeho přinesení v pozdější době, možná až v 16. století.¹²⁾ Dosavadní poznatky z průběhu opravy zřejmě zatím neumožňují konečné rozhodnutí, avšak určitá vodítka k dalším úvahám již zřejmě máme k dispozici.

Celé ostění portálu je tvořeno z opukových kvádrů a kamenosochařských prvků. Sokl ostění je na úrovni původního terénu podložen vrstvou kvádrů z okrově zabarveného pískovce.¹³⁾ Předstupující polopilíře na předních okrajích stopek se zachovaly jen částečně, přesto však je jasné, že i ony byly skládány z pečlivě provedených opukových kvádrů. Ve vnějších koutech těchto polopilířů byly vrstvy opukových kvádrů provázány s pískovcovými kvádry průčelí předsíně. Tato vazba však není pravidelná. Vrstvy kvádrů v ostění portálu nemají stejnou výšku jako vrstvy v okolním zdivu. Vazby bylo docíleny místy nepravidelným přisekáním kvádrů tak, aby mezi nimi vznikla prohlubeň, do níž by bylo možné zapustit kolmý kvádr, nebo naopak byla zčásti odsekána část některého kvádrů tak, aby svou nižší zadní částí zapadla mezi vrstvy kvádrů v sousedním zdivu. Tyto úpravy byly místy provedeny dosti precizně, většinou však takto upravené části kvádrů byly ve srovnání s kamenickým opracováním ostatního zdiva nepravidelné. Je ovšem pravdou, že byly skryty uvnitř zdiva. Přesto vcelku jasně dokazují, že vazba portálu s okolním zdivem není dokonalá.

Této okolnosti ještě bude třeba věnovat pozornost, protože ze zvláště zatím nebylo možné usoudit, zda portál byl sestavován současně s okolním zdivem (přičemž nepravidelnosti ve vazbě mohly vyplynout z toho, že hotový portál byl přivezen z jiného místa, kde byl vytesán nezávisle, takže určité úpravy bylo třeba realizovat hned při výstavbě), nebo byl do něj zasazen dodatečně (přičemž v takovém případě zatím není možné usoudit na velikost odstupů, s nímž byl portál instalován).

Na druhé straně je zajímavým dokladem vazby zdiva portálu a předsíně to, že římsa nad hlavicemi sloupků obí-

8) Literatura zpravidla odkazuje na byzantské zdroje tohoto motivu. V Turecku a snad i jinde ve sféře vlivu byzantské architektury skutečně obdobné formy byly užívány, i když nepochybně spíše vzácně. Srovnatelné útvary ovšem existují i v západním středomoří, takže v případě Záborku bude ještě třeba bezprostřední zdroj autorovy inspirace upřesnit dalšími výzkumy.

9) Na tento detail upozornil Jiří Varhaník.

10) Taková byla úprava horní plochy záklenku před zřízením nynější cihlové nadezdívky; je však velmi pravděpodobné, že zjištěná oblá plocha se nedochovala v původní podobě z doby výstavby.

11) Naposledy souhrnně K. Benešová, o. c. v pozn. 2, s. 61.

12) M. Radová-Štiková, Portál v Záborku nad Labem, in: Průzkumy památek 10, č. 1, 2003, s. 47–52.

13) Do kvádrů byly později vybrušeny nepravidelné rýhy.

Obr. 4: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Hlavice z pravé strany ostění s rotujícími (vřivými) listy.

Obr. 5: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Detail fragmentárně zachovaného reliéfu na soklu na pravé straně ostění portálu. Patrně se jedná o sířenu s velkými copy a s rozpaženými rukama, jež třímají konce dvou ocasů.

hala i celé předstupující polopilíře a jim předsazené zaniklé sloupky a byla ukončena opukovým dílem, který vytvářel pravoúhlý kout mezi boky předstupujících polopilířů. Na východní straně se na tomto dílu zachoval relikt okrajů akantových listů. Jelikož však v těchto místech bylo průčelí předsíně redukováno jen na několik cm široký polopilíř arkády, vytvořily tyto spojovací opukové prvky i hranu těchto polopilířů, jinak sestavenou z pískovcových dílů. Na východní straně portálu je ovšem opukový díl asi o 5 cm užší, než příslušná hrana polopilíře arkády. Proto zde byla do hrany arkády vsazena tenká (asi 4 cm silná) opuková de-

stička. Nad tímto dílem se zakončením římsy portálu je v hraně arkády ještě alespoň jeden opukový díl bez dekoru (další části hrany arkády byly v době průzkumu zakryty novodobou omítkou).

Dostí těžko si lze představit, s jakou přesností by muselo být provedeno dodatečné osazení portálu, aby bylo možné umístit zakončení římsy v hranách sousedních arkád s tak velkou přesností. Existenci tohoto dílu však máme doloženo, že vnější prvky portálu předstupovaly před líc fasády přesně o míru, se kterou se při zhotovování portálu počítalo. Uvidíme, že na vnitřní straně k takovému souladu nedošlo.

Poloha vnitřní hrany ostění portálu v zásadě odpovídá nynější situaci; barokní ostění průchodu je osazeno v rovině původního světlého otvoru, který ovšem byl rozměrnější. Při osazování barokního ostění byly boky stojek románského průchodu olámané do té míry, aby do otvoru bylo možné zasadit robustní kamenný dveřní rám, tvořený čtyřmi díly červeného pískovce. Některé menší opukové díly byly zcela vyraženy, v několika místech ovšem bylo možné původní hrany ostění ponechat. O nepříliš ohleduplném postupu barokních řemeslníků vypovídá natočení jednoho kamene v horní části románského ostění na východní straně, nepochybně vyvolané silnými údery z vnitřní strany. Úlomky opukových románských prvků byly vkládány do obezdívky barokního ostění. Na západní straně je v obezdívce vložen větší fragment opukového ostění s několika zčásti zachovanými vyřtými kružnicemi.

RELIÉFY NA SOKLECH SLOUPKŮ V OSTĚNÍ PORTÁLU

Překvapivým zjištěním z průběhu detailních průzkumů bylo nalezení zprvu zcela přehlédnutých reliktů jemně zpracovaných reliéfů, skrytých v rozbrázděném povrchu těžce erodovaných opukových bloků. Reliéfy zřejmě byly zhotovovány až na místě, po sestavení portálu. Svědčí o tom zejména fakt, že sokl středního sloupku na pravé straně je složen ze tří menších kamenů, přičemž se zdá být téměř jisté, že reliéf nebyl vytvořen předem a teprve na stavbě zkompletován. Na rozhraní kamenů totiž není na reliéfu patrná žádná stopa po nepravidelnostech, které by velmi pravděpodobně při montování prefabrikátů vznikly. Z tohoto poznání ovšem plyne nejistota ohledně stáří reliéfů, které mohly být zhotoveny při dokončování portálu, ale mohly být doplněny i později.

Posouzení ikonografie je zatím téměř nemožné. Zdá se, že na levé straně na soklu středního sloupku se mohlo jednat o dvojici zvířat s jedinou hlavou na hraně soklu (pracovně se uvažovalo o tom, že se mohlo jednat o dobytče nebo jiného čtyřnohého tvora). Na levém vnitřním soklu prakticky nelze zatím nic spolehlivě vysledovat. Na pravém vnitřním soklu mohla být opět dvojice zvířat s jedinou hlavou na hraně (snad se mohlo jednat o ptáka či o bestii s poskládanými dlouhými pařáty).

Největší plochy původního povrchového zpracování se zachovaly na pravém středním soklu. Zde jsou zjevně na čelní i boční ploše soklu prakticky shodné útvary. Téměř s jistotou lze rekonstruovat vztyčenou polopostavu s rozepjatými rukama, na něž z hlavy spadají hmotné rýhované copy. Tělo se zřejmě dole rozdvouje do dvojice ocasů, smě-

řujících do stran a vzhůru. Lze tedy mít za to, že se jedná o sirény.

Na soklech portálu byly zřejmě situovány přemožené ďábelské mocnosti. Charakter zpracování reliéfu nevylučuje románský původ reliéfů, časově shodný se vznikem portálu. Pozdější doplnění však zatím rovněž nelze vyloučit. Vzhledem k výtvarné náročnosti portálu však lze reliéfy na soklech snad právem považovat za součást původní románské ikonografické koncepce.

KONSTRUKCE ZÁKLENKU PORTÁLU

Archivoltám portálu byla věnována pozornost zejména s ohledem na potřebu dokumentace restaurátorského zásahu. Přesto se podařilo rozpoznat též některé specifické vlastnosti konstrukce.

„Zvlněná“ plocha archivolt je sice do značné míry „odpoutána“ od strohého ústupkového schématu stojek portálu, avšak důsledně ji respektuje tím, že nad sloupky probíhají oblé pruty a nad hranami ústupků jsou pruty nad římsami hlavic zakončeny pravouhlým jehlancovitým přechodovým útvarem. Mezi pruty nad sloupky a nad hranami ústupků jsou ještě vloženy další podružné pruty. Tyto vystupující profily jsou odděleny mělce projmutými úžlabími. Všechny pruty a výžlabky jsou neobyčejně bohatě vyzdobeny reliéfními ornamenty, virtuózně koncipovanými i kamenicky provedenými.

Přestože skladba záklenku vychází z ústupkového řešení stojek, v konstrukci záklenku nevidíme ani stopu jinak běžné ústupkové konstrukce. U známých ústupkových portálů jsou vždy jednotlivé řady ústupku zhotoveny jako více méně samonosné oblouky, jejichž řady se značně přesahují a tvoří tak přečnělkovou konstrukci, v níž se jednotlivé vrstvy navzájem podpírají. Jen oblé pruty, pokud probíhají i v ústupcích záklenku, bývají volné, s odlišným spárováním.

Konstrukce archivolt v Záboří však je řešena zcela odlišně. Vnitřní oblouk s reliéfy šesti světců (?) je sestaven pouze ze tří dílů obloukovitého tvaru, neobyčejně útlých. Nad ním je dvojice profilů těžce poškozených, neboť byly zřejmě provedeny z méně kvalitního kamene. Vnitřní projmutá lišta zdobená palmetami, zachovanými jen ve zbytcích, spolu s těžce poškozeným tordovaným provazcem jsou zhotoveny společně z širších bloků. Ostatní lišty byly většinou zpracovány samostatně, ze štíhlých kusů. Anomálií jsou dva větší bloky kamene na obou koncích prutu s tangenciálně kladenými palmetami ovinutými klikatými stonky. Na pravé straně je tento oblouk vypracován spolu se sousední vnější projmutou lištou (se zvířaty vystupujícími z výžlabku). Nad tímto dílem jsou již oba pruty sestavovány ze samostatných lišt. Na levé straně je situace odlišná v tom, že spolu s prutem s tangenciálními palmetami je z jednoho kusu kamene tesána sousední vnitřní projmutá lišta. Navíc oba profily jsou nahoře zakončeny v rozdílné výšce, takže nenavazují na další díly v jedné rovině.

Díly profilů záklenku se jen v omezené míře přesahují. Avšak tam, kde k tomu dochází, jsou stejně přesahy jen zcela malé, takže nelze počítat s jejich statickou funkcí. Spíše než o nosné konstrukci záklenku tedy můžeme hovořit o jeho podobnosti s kamenným obkladem.¹⁴⁾

14) Tento rys lze považovat za poměrně atypický znak práce stavitele, a tedy případné vodítko při hledání jeho dalších prací nebo inspiračních zdrojů.

Obr. 6: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Reliéfní výzdoba portálu před zahájením restaurace. Některé části výzdoby byly při předchozích opravách zcela nově provedeny. Z malty z cementu zejména vnitřní pás palmet (kde byly původně výrazně plastické akanty, jejichž fragmenty jsou patrné upravo), sousedící tordovaný kanelovaný prut (který je volně provedenou napodobeninou zakrytých zbytků původního prutu) a oba vnější pásy s palmetami a pletencem. Na ostatní části archivolt byl v průběhu restaurování zjištěn většinou vynikající stav zachování reliéfní výzdoby. Z konstrukčního hlediska stojí za pozornost, že segmenty prutů se většinou jen minimálně na hranách překrývají, nebo k sobě přiléhají pouze hranami. Rozhodně nelze mluvit o tom, že by se jednalo o jinak běžnou konstrukci navzájem se přečnělkově podporujících oblouků. Poněkud zjednodušeně lze říci, že se jedná spíše o obklad, i když z ostatních souvislostí plyne, že archivoltly byly skládány na ramená a na jejich horní plochu byly položeny další záklenky z pískovcových kvádrů. Tyto vylehčující oblouky byly na horní straně pokryty omázkou.

Zadní strana portálu tvořila předstupující rizalit, jehož boky navazovaly na konstrukci přilehlých pilířů okenních arkád. Později byl rizalit odláman a vznikla nepravidelná plocha byla překryta omítkou. Tento zásah zřejmě časově souvisel se uzavřením arkád, neboť vyrovnávací omítka přechází i na jejich zazdívkou. V další (barokní?) fázi byly přes tuto omítku přiloženy cihlové polopilíře, jen místy provázané se zdivem, zřejmě související s vestavbou dvoulodní klenby (asi v 17. století).

Rizalit na zadní straně portálu byl nahoře ukončen kvádřovým obloukem, rovněž později odlámaným, po kterém se však na zadní straně konstrukce záklenku portálu zachoval otisk v maltě. Na tento kvádrový oblouk navazovaly další vrstvy pískovcových kvádrů, přečnělkovitě přesahující nad křehkou konstrukci opukových archivolt portálu, kterou zřejmě od počátku vyztužovaly (jak bylo výše naznače-

Obr. 7: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Hlavice sloupu v západní arkádě. Kompozičně skvěle propracovaná hlavice navazuje – i když prostředkovane – na antické originály korintského slohu. Nad dvěma řadami vztyčených akantů vystupují kmínky keřků, z nichž jednak směřují drobnější listky k ose hlavice (kde je poněkud netypicky hrana jehlanovitěho tělesa, jakoby skrytého ve hmotě hlavice), jednak k nároží hlavice směřoval větší list akantu, který byl vytvořený do podoby voluty (voluta z nároží byla nalezena v zazdínce při jejím vyjímání v 80. letech 20. století), již podíral grációzně prohnutý akantový list. Na hlavici leží krycí deska se zajímavě formovanými vztyčenými větvičkami s dvěma řadami oblých trojlístků (podobně jako na římsách portálu zde tedy chybí profilace).

Na spodním prstenci hlavice jsou jasně patrné stopy ostří soustružnického nástroje. Zčásti pokračují i na listky akantu. Je tedy zřejmé, že základní útvar hlavice byl vytvořen na soustruhu. Do této bosy pak byl hlouben povrchový reliéf. Lze mít za to, že šlo o produktivní metodu, neboť na obrobeném polotovaru mohla být celkem snadno rozměřena kompozice reliéfu. Materiál hlavice byl petrologem posouzen jako nápadně dekalciifikovaný. Lze mít za to, že se jedná o důsledek dlouhodobého zavlhčování zdiva v době, kdy předstí stála bez střechy. Materiál hlavice se ovšem liší od opuky portálu, nejedná se však ani o pískovec, užívaný na běžné zdivo předsíně.

no, samotná konstrukce ozdobných archivolt by v žádném případě nebyla schopná přenášet zátěž zdiva). Na horní ploše kvádřového záklenku se místy zachovalo několik vrstev maltového potěru, tvořících mírně zvlněný příkrov. To je zřejmě důležité svědectví o postupu výstavby. Portál, související s navazujícími polopiliři okenních arkád předsíně, byl záklenkem a odlehčujícími oblouky opatřen dříve, než na ně bylo položeno vyšší zdivo. Z tohoto zjištění sice neplyne poznání o velikosti časového odstupu mezi oběma stavebními fázemi, ale nespíše se jedná jen o svědectví o oddělení dvou stavebních mikrobází v jediné stavební etapě.

Po sejmutí cihlové nadezdívky nad vnějšími archivoltami

mi portálu bylo během opravy pozorováno také zdivo nad portálem (nadezdívka zjevně souvisí s výstavbou vnějších vyztužujících arkád předsíně nejspíše v 17. nebo v 18. století). Vnější líc stěny lodi zde sestává ze smíšeného zdiva, obsahujícího mezi lomovými kameny a cihlami také několik kvádrů. Nepochybně se však nejedná o románskou konstrukci (kdežto vnitřní líc je v těchto místech nad portálem kvádrový a zřejmě původní, i když do jisté míry narušený prasklinami). Je tedy pravděpodobné, že v těchto místech byl původně portál opatřen nějakým nástavcem (který mohl být ukončen buď tympanonem nebo jen římsou a pultovou stříškou – pro obě varianty existují analogie).

V úrovni koruny přízdívky nad vnějšími vyztužujícími arkádami byla nad portálem zjištěna velmi komplikovaná situace. Patrně v této úrovni ležela již od počátku koruna zdiva předsíně, na niž byla později položena nadezdívka z pískovcových kvádrů, pravděpodobně pocházejících ze sneseného zdiva horní části patra kostelní lodi. Na rozhraní těchto konstrukcí jsou ve zdivu četné dutiny, svědčící o tom, že při nadezdívání byly uvnitř zdiva ponechány starší dřevěné prvky, nejspíše související s předsíslou střešní konstrukcí. Pod korunou vnější přízdívky byl v její konstrukci skryt vodorovný trám, přiložený pod horní hranu staršího zdiva. Podle všeho se původně jednalo o jakousi trámovou sponu, která asi měla sloužit ke stabilizaci křehkého zdiva předsíně. Tento zásah však zřejmě nezabránil vychýlení vnějších nároží předsíně, která pak musela být přezděna. (Tyto úpravy nejspíše probíhaly již v 17. století, ze kterého bohužel neexistují listinné zprávy o údržbě kostela.)

RYTÉ GEOMETRICKÉ OBRÁZCE, OBRÁZKY ZVÍŘAT A NÁPISY

Na ostění románského portálu bylo nalezeno několik rytin, většinou provedených na hladkých plochách opukových kvádrů ústupků stojek portálu. Více těchto rytin bylo zachyceno na západní straně portálu. Zde byly zaznamenány ryté geometrické obrazce, zejména zběžně provedená kompozice z několika kružnic, dále několik vyobrazení čtyřnohých kopytnatců (zvířata s velkýma ušima by snad mohli být koně, možná i laně, exempláře s parohy jsou nepochybně jeleni) a jedna zcela drobná rytinka stojícího ptáčka (o velikosti asi 2 cm). Rytý nápis je proveden gotickými literami; po ukončení čištění se snad podaří zjistit jeho obsah.

Poloha rytin jasně svědčí o tom, že vznikaly ještě před snížením úrovně terénu a prahu ve vstupu. Podle preciznosti provedení hran lze mít za to, že v době zhotovování rytin nebyly opukové kvádry omítnuté.¹⁵⁾ Účel těchto rytin je však zatím neznámý a nelze ani blíže určit dobu jejich vzniku. Samozřejmě se nabízí lákavá domněnka, že alespoň některé z nich mohly vzniknout již v době vzniku románského portálu. Každopádně byly vytvořeny až po sestavení portálu, o čemž svědčí to, že rytiny bez jakékoliv odchylky přecházejí i přes spáry mezi kvádry. Z nynější úrovně terénu k nim prakticky není možné dosáhnout, což svědčí o tom, že jsou staršího data, než snížení terénu.¹⁶⁾

15) S tím by mohlo souviset pozorování na pravé vnější straně portálového rizalitu v úrovni soklu. Zde totiž jsou méně pravidelné spáry mezi pískovcovými kvádry zarovnané okrovou maltou z hrubého říčního písku. Malta je pečlivě dotažena k opukovým kvádrům na boku rizalitu portálu. Není pravděpodobné, že by taková úprava vznikla dodatečně; nejspíše pochází z doby výstavby.

VĚŽ

Věž zůstala zatím stranou soustředěnějšího zájmu. Pro posouzení stavebního vývoje a případných pozdějších zásahů mají význam především podřezávané románské spáry, nalezené na několika místech zdiva nad arkádami patra věže a uvnitř spodního z obou vystupujících pater se sdruženými potrojnými okénky. Bude ještě třeba věnovat pozornost skutečnosti, že v úrovni kvádrových záklenků arkád v patře je zdivo lomové.

Pilíře ve věži a rozdílný materiál by mohly naznačovat, že o vestavbě věže bylo rozhodnuto až dodatečně. Tato možnost by také vysvětlovala poměrně anomální výstavbu pilířů nad štíhlými a převýšenými sloupy v přízemí.

V úrovni třetího patra věže (spodní úroveň sdružených oken) byla pozorována zatím nevysvětlená rozdílnost v provedení zdiva. Severní a východní stěna věže je zděna z pískovcových kvádrů, nápadně narůžovělých, snad účinkem ohně. Avšak postatnou část jižní a západní stěny tvoří lomové kameny. Jen místy se tu vyskytují kvádry. V obou kvádrových stěnách jsou nepochybně relikty potrojných oken. Jejich existenci v jižní a západní stěně zatím nelze ani vyloučit, ani potvrdit. Je pravděpodobné, že v nějaké pozdější době bylo nutné původní kvádrové zdivo nahradit lomovým. Prozatím nelze vyloučit, že přitom byla nově sestavena či upravena i původní okna.

Otisk sedlové (?) střechy zjištěný na jižní stěně koliduje se sdruženým oknem věže, jehož zazdívkou zřejmě zčásti překrýval, takže je pravděpodobné, že v těchto místech v době stavby příslušné později odstraněné střechy žádné okno nebylo (období vzniku a existence této střechy ovšem prozatím není možné stanovit – patrně souvisí se zastřešením předsíně, ale možná ne původním).

VÝŠKA PATRA LODI

Výška patra lodi je zatím jen odhadována, lze ji však odvodit s poměrně velkou dávkou jistoty. Na východní straně patra se totiž zachovaly postranní části vnitřního pláště apsidy patra, vykroužené obdobně jako v apsidě přízemí. Protože je půdorysný střed umístěn přibližně uprostřed tloušťky obvodového zdiva, byla apsida hlubší než půlkruhová, přesto však její hrany nebyly nijak členěny a poměrně nezvykle tak mají ostroúhlý profil. Těsně pod úrovní nynější koruny zdiva se nad hranami apsidy zachovaly stopy po odstraněných kamenech paty záklenku. Lze to doložit tím, že kvádry sousedních vrstev zdiva mají boční spáry zakřivené, dosud i s otisky dílů záklenku na zachované maltě. Při šířce apsidy přibližně 3,5 m lze tedy výšku zdiva nad jejím záklenkem odhadnout asi 2 m nad nynější korunou.

Z toho plyne další argument pro předpokládané dodatečné vložení věže, neboť arkády patra věže jsou podstatně vyšší (patrně přitom šlo i o docílení maximální subtility věže s cílem minimalizovat přetížení sloupů v přízemí) než byla apsida. Mezi obvodovým zdivem patra a věží tak zřejmě obíhala mírně skloněná pultová střecha, jejíž horní hrana

Obr. 8: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Hlavice polosloupů v západní arkádě. Hlavice je značně poškozená. Přesto je zřejmé, že její tvarování je prakticky protikladem předchozí hlavice, neboť s jejími vláčnými liniemi kontrastuje ostře geometrickými trojúhelníkovitými formami lístků. Souhrnně lze říci, že obě zachované hlavice polosloupů se od hlavice sloupů svým výtvarným pojetím výrazně odlišují.

se o věž opírala těsně nad vrcholy arkád patra a pod parapetem spodní etáže sdružených oken.

Kvádry z horní části obvodového zdiva patra byly posléze využity při statických úpravách předsíně a zazdívkách jejich arkád, k čemuž nejspíše došlo v 17. nebo 18. století, teprve po té, co byly vyklenuty cihelné opěrné oblouky věže, na jejichž zadní straně se zachovaly otisky kvádrového zdiva, k němuž byla konstrukce oblouků při stavbě přiloužena.

ZÁVĚR

Předmětem článku byla základní zjištění z průzkumů v souvislosti s restaurováním portálu. Na jejich podkladu považuji portál za románský, osazený současně s budováním předsíně. Porovnání některých výtvarných prvků a posouzení konstrukce portálu i stěn předsíně svědčí o tom, že tato přístavba ke staršímu kostelu vznikla s využitím dílů, které byly původně určeny k jinému uplatnění. Z toho plynou mnohé otázky pro budoucí diskuse a výzkumy (jaký byl původně zamýšlený účel architektonických článků?, byly alespoň některé články skutečně původně plánovaným způsobem uplatněny?). To ovšem nijak nezmenšuje mimořádnou hodnotu skvělé památky, jejíž kvalitu podtrhlo aktuální restaurování portálu.

Príspevek byl zpracován v rámci plnění institucionálního úkolu vědy a výzkumu NPU č. 21301 – Vědecký výzkum a aplikace metod operativního zpracovávání stavebněhistorických a uměleckohistorických průzkumů prováděných při obnově kulturních památek a nemovitostí v památkově chráněných územích.

16) Které zatím ovšem nedokážeme blíže datovat. Jen z polohy barokního ostění vstupu plyne, že v době jeho instalace asi v prvních desetiletích 18. století již ležela úroveň terénu prakticky v nynější pozici.

ZÁBOŘÍ AN DER ELBE, DIE KIRCHE DES HL. PROKOP (ERKENNTNISSE AUS DER ERSTEN BAUFORSCHUNGSETAPPE)

Der Beitrag beschreibt grundlegende Erkenntnisse aus der operativen Bauforschung und -dokumentierung im Zusammenhang mit der Kirchenportalrestaurierung. Man ergänzte dabei auch Ergebnisse der teilweisen Beobachtungen übriger Kirchenbauteile. Die zeitliche Einordnung der Kirchenentstehung lässt sich bislang nicht für zuverlässig halten – früher überlegte man vom 11. und 12. Jahrhundert. Am primären Kirchenschiff sowie an Relikten der Apsiden im Erd- und Obergeschoss erhielten sich keine datierbaren Details. Wohl in der Zukunft findet man irgendwelche Belege zur Gestalt des ursprünglichen Portals, bzw. Abschnitt vom Rundbogenfries, der unter dem Apsidendach hat verlaufen mögen. Obwohl die attischen Säulenfüße im Schiff mit ihrer wesentlichen Überhöhung unterschiedlich vom Detail des Portals sowie auch jenem der Vorhallenarkaden sind, erscheint mit Rücksicht zu ihren Eckspornen als möglich, dass der Bau der Kirche etliche Jahre, bzw. zwei oder drei Jahrzehnte der Entstehung der Vorhalle vorging.

Auch die Datierung der Vorhalle war in der Vergangenheit unterschiedlich. Es gab Überlegungen vom 16., auch vom Anfang des 18. Jahrhunderts. Die ursprüngliche Stelle des Portals suchte man sowohl an der Süd- als auch an der Ostseite des ursprünglichen Kirchenschiffs (da konstatierte man einen Bogen, unter dem auch die Einfassung des Portals vermutet war – an dieser Stelle handelte sich bestimmt um einen Irrtum, denn da stand ursprünglich die Apsis). Aufgrund der Forschungsergebnisse neigt der Autor zur Ansicht, dass die Vorhalle gegen Mitte des 12. Jahrhunderts entstand. Er setzt voraus, dass die Endschlüsse erst nach weiteren Forschungsetappen möglich sein werden, zu denen wohl die Möglichkeit im Zusammenhang mit der so notwendigen Fortsetzung der Restaurierungsarbeiten vorkommen wird.

Der Zweck dieses Beitrags ruht darin, vor allem auf die bisherigen Erkenntnisse aufmerksam zu machen und im gegebenen Fall für die zukünftigen Vergleichsforschungen beizutragen, die hätten zur Erklärung der Herkunft der Portal- und Vorhallenhütte behilflich sein können.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Zábory a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche, Ansicht von Osten: rechts Kirchenschiff mit dem nachträglich teilweise abgetragenen Obergeschoss. Die Sakristei mit der Empore im Obergeschoss wurde an Stelle der Apsis 1850-1851 errichtet – in ihrem Mauerwerk sind Quader mit konvexen oder konkaven Flächen vorhanden, die offenbar von Schalen des Apsismauerwerks stammen. Links schließt sich an den Baukörper die an der Ostseite ursprünglich mit der dreiteiligen Arkade öffnende, nachträglich zugefügte romanische Vorhalle an. Diese subtile Architektur hatte später eine Teildestruktion erlitten – die südöstliche freie Ecke war eingestürzt oder abgerissen worden. Nachfolgend erhöhte man sie im Zusammenhang mit der Einfügung der gewölbten Zweischiffanlage, wohl im 16. oder bis Mitte des 17. Jahrhunderts. Das Verhältnis der äußeren Blendarkaden zur Vorhalle bezeugt, dass sie noch vor der Erhöhung des Umfassungsmauerwerks der Vorhalle haben entstehen müssen – andererseits wäre es nicht klar, warum die Aufmauerung genau mit dem niedrigeren älteren Mauerwerk fluchtet. Sollte die äußere Blende erst nach der Erhöhung der Vorhalle entstanden sein, ist es nicht klar genug, warum ihre Höhe hätte der Mauerkrone in ihrem niedrigeren Niveau entsprechen sollen. – Die Chronologie der Änderungen der Vorhalle ist noch weiterer Forscheraufmerksamkeit wert (alle Fotos des Autors).

Abb. 2: Zábory a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche, Grundriss. Der korrekte Apsisgrundriss. Hufeisenförmig ohne weitere Gliederung (Absprung, Gesims) im Gewölbefuß. Die Sakristei wurde an Stelle der Apsis erst in der Mitte des 19. Jahrhunderts erbaut. Das Mauerwerk der Vorhalle wurde von außen mittels Halbpfeiler mit Blendarkaden nachträglich verstärkt. Im Vorhalleninnenraum sind an die Wände geringere Halbpfeiler angeschlossen, die das in der unbekannten Zeit errichtete und auch verschwundene zweischiffige Innenraumgewölbe trugen. Bislang ist auch nicht die Zeit des Durchbrechens großer Arkaden zwischen der Vorhalle und dem ursprünglichen Kirchenschiff bekannt. An dieser Stelle war zweifellos – am ehesten in der axialen Position – das ursprüngliche Eingangsportal situiert (einige Forscher nahmen die Möglichkeit in Betracht, dass das ursprünglich das Vorhallenportal war). Das östliche Säulenpaar im romanischen Schiff stammt erst aus den

statischen Sicherungsarbeiten im J. 1933 (die Kapitelle blieben ursprünglich). Das westliche Paar stammt wohl aus der Renaissance (Romanik-Renaissance). Die Empore in der einstigen Vorhalle wurde 1835 errichtet (samt der teilweise in die Barockfensternische eingeschobenen Wendeltreppe).

Abb. 3: Zábory a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Portalgewände, linke Seite, Kapitell. Oberhalb zweier Reihen Akanthus (die untere ist nahezu ganz verschwunden – nur rechts befindet sich ein Abschnitt vom grob bearbeiteten Blatt in Richtung zur Ecke der Gewändeabstufung) sind die in Voluten gewundenen Stengel. Die linke, später abgebrochene Volute wurde mit einer Kunststeinkopie nachträglich ergänzt, wobei die Kurve mäßig geknickt wurde.

Abb. 4: Zábory a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Portalgewände, rechte Seite, Kapitell mit rotierendem (wirbelndem) Laubmotiv.

Abb. 5: Zábory a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Portalgewände, Detail vom fragmentarisch erhaltenen Sockelrelief an der rechten Portalseite. Vermutlich handelt es sich um eine Sirene mit großen Zöpfen, deren Hände die Enden ihrer zwei Schwänze halten.

Abb. 6: Zábory a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Reliefausschmückung des Portals vor der Restaurierung. Etliche Teile davon wurden bei den vorigen Restaurierungen neu hergestellt. Aus dem zementhaltigen Mörtel vor allem der innere Palmettenband (ursprünglich mit ausdrucksvoll plastischem Akanthus, dessen Fragmente an der rechten Seite deutlich sind), der benachbarte kanellierte gewundene Stab (frei modellierte Nachahmung der überdeckten Reste vom ursprünglichen Stab) und beide äußere Bänder mit Palmetten und Nestelornament. An übrigen Teilen der Bogenläufe konstatierte man überwiegend den vortrefflichen Erhaltungszustand der Reliefausschmückung. Aus dem Konstruktionsaspekt ist bemerkenswert, dass die Stabsegmente an den Kanten überwiegend nur minimal übereinandergreifen oder sich nur mit den Kanten berühren. Entschieden lässt es sich nicht davon sprechen, es wäre die sonst geläufige Konstruktion der sich miteinander übergreifend stützenden Bogen. Etwas vereinfacht kann man sagen, es sei eher die Verkleidung, auch wenn es aus anderen Indizien herauskommt, die Bogenläufe würden auf den Bogenlehren zusammengesetzt und auf ihren oberen Lagerflächen wäre weitere Wölbung aus Sandsteinquadern fortgeführt. Diese Aussparungsgurtbogen waren an der Oberseite mit Bestrich versehen.

Abb. 7: Zábory a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Westarkade, Säulenkapitell. Das vortrefflich kompositionell durchgearbeitete Kapitell schließt – obwohl vermittelt – auf antikes Original der korinthischen Stils an. Oberhalb zweier Reihen aufgerichteten Akanthus wachsen subtile Strauchstämme auf, von denen kleineres Laub zur Kapitellachse (wo sich etwas untypisch die Kant vom pyramidenartigen, in der Kapitellmasse scheinbar versteckten Körper befindet) oder ein in die von einem graziös gebogenen Akanthusblatt gestützte Volute übergehendes Akanthusblatt zur Kapitellecke zielt (die Eckvolute wurde in einer Mauerblende bei ihrer Entfernung in den 1980-er Jahren gefunden). Auf dem Kapitell beruht eine Deckplatte mit interessant formierten aufgerichteten kleinen Sträuchern mit zwei Reihen runder Dreiblätter (ähnlich wie an den Portalgesimsen fehlt auch da die Profilierung).

Am unteren Kapitellring sind klar deutliche Spuren nach einem Drehslerwerkzeug, die teilweise auch an die Akanthusblätter übergreifen. Es ist also klar, dass die Hauptform des Kapitells abgedreht war. In diese Bosse meißelte man dann das Oberflächenrelief. Es lässt sich dafür halten, diese Arbeitsmethode wäre produktiv, denn am bearbeiteten Halbprodukt konnte die Reliefkombi-
position relativ einfach abgemessen worden sein.

Das Material der Kapitelle beurteilte der Petrolog als auffallend dekalzifiziert. Es lässt sich dafür halten, es handle sich um die Folgen der langzeitigen Mauerwerkdurchfeuchtung in der Zeit, als die Vorhalle ohne Dach stand. Das Kapitellmaterial unterscheidet sich vom Pläner des Portals, es ist aber auch nicht der im üblichen Vorhallenmauerwerk verwendete Sandstein.

Abb. 8: Zábory a. d. Elbe, Hl. Prokopikirche. Westarkade, Halbsäulenkapitell, markant beschädigt. Trotz der Beschädigung ist es offenbar, seine Formen bilden praktisch Gegensatz zu dem oben erwähnten Kapitell (s. Abb. 7), denn es kontrastiert seinen biegsamen Linien mit scharf geometrischen Dreieckformen der Blätter. Zusammenfassend lässt es sich konstatieren, beide Halbsäulenkapitelle unterscheiden sich mittels ihrer bildnerischen Auffassung von den Säulenkapitellen.

(Übersetzung J. Noll)